

“KAPLUMBAĞA’NIN ÖZGÜRLÜĞÜ”: KADINLAR VE EV İÇİ EMEK

Melike Kaplan*

Giriş

Evdeki kadın emeği feminizmin önemli tartışma alanlarından biridir. Son yıllarda bu konudaki literatür üretken bir çizgi izlemekte, günlük hayatımızda yaşanan pek çok gelişme “kadının ev içi emeği” üzerine düşündürmektedir (bkz.: Acar-Demiryontan, 2008; Bora, 2006). Bu yazıda, İran, Afganistan, Türkiye ve Suriye’de yapmış olduğu etnografik alan çalışmaları ile tanınan, Ortadoğu’da cinsiyet, evlilik ve İslam konularında çalışmaları bulunan antropolog Nancy Lindisfarne’in “Şam’da Raks” (2002) kitabının ilk öyküsü olan “Kaplumbağa”dan yola çıkarak, kadının ev içi emek sürecini değerlendireceğiz. Bu çalışmada Suriye’de yaşayan bir kadının günlük hayatından esinlenerek, kadınların ortak deneyimleri üzerinden Türkiye’de kadının ev içi emek süreci tartışılmaktadır. Günümüzde kamusal alanda çalışan veya çalışmayan kadınların ev işleri yükümlülüğünü tarihsel bir perspektiften değerlendirmek amaçlanmaktadır.

Kamusal alanda çalışmayan, ancak evin sınırları içinde yoğun emek sarfeden kadınların durumu, ev içindeki işlerin sınırlarının çizilmesi ve bu düzenin kuruluşu

*Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Halkbilim Bölümü:

üzerine düşünmek, ister istemez bu konuda neler yapılabilir? sorusunu sorma isteği uyandırmaktadır. Kadının annelik, ev ve ev işleri ile olan ilişkisi üzerine yazılmış, etnografik metinler içinde yazım tekniği ile farklılaşan alan çalışmasına dayalı ve kadınlar üzerine çeşitli hayat hikayelerinden oluşan “Şam’da Raks” adlı kitap, bu yazıya düşünsel olarak çıkış noktası oluşturmuştur diyebiliriz. Dokuz öyküden oluşan kitapta yazar, genel olarak kadının toplumsal konumu ve gündelik hayatı üzerine okuyucuya önemli bir perspektif sunmaktadır.

Biliyoruz ki sert ve kemiksi bir kabuk içinde yaşayan kaplumbağalar, “ev”lerini sırtlarında taşırlar. Bir kaplumbağa ne kadar telaşsız ve ağır hareket eder, öyle değil mi? Küçük ama kararlı adımları, başını çıkarmaya korktuğu “ev”i, bilge kişi edasıyla duruşundaki o sabrı ve ürkek bakışlarıyla ne kadar da “kadın”a benzer... Bunlar kişisel benzetmelerdir elbette. Ancak, Lindisfarne’ın “Kaplumbağa” öyküsü, hayatını evine, eşine ve çocuklarına “adamış” Suriyeli bir kadının, birbirinden farkı olmayan günlerinden önemli satırlar sunarken, biz okuyucular için böyle bir benzetme yapmak da bir noktada kaçınılmaz olmaktadır.

Öykü, Şam’da yaşayan ve üç oğlu olan Omm Kasım ile ailesinin ilişkileri etrafında şekillenmektedir. Omm Kasım, oğulları Kasım, Başar ve Faiz’e neredeyse tüm hayatını adamış bir anne portresi olarak karşımıza çıkmaktadır. Faiz’in, annesinin onaylamadığı ve “pasaklı” diye nitelediği bir kadınla yaptığı evlilik, Omm Kasım’ı üzmüş ve endişelendirmiştir. Diğer iki oğlunun da böyle “hiçbir işten anlamayan” kadınlarla evleneceğini düşünen anne, sık sık geleceğe dair umutsuz düşüncelere kapılmaktadır. Kocasını Ebu Kasım, dürüst bir satıcı ve güvenilir bir baba rolünü oynasa da, gençliğindeki cesareti zamanla kalmamış, karısı da çocuklarıyla aşırı ilgilenerek kocasını “ikincilleştirmiştir”.

Oğullarından Kasım, taksicilik yaparken, diğer ikisi çalışmamaktadır. Zaten Kasım’ın ekonomik anlamdaki bu gücü, evdeki otoritesine de yansımaktadır. Örneğin, evde onun sevdiği yemeklerin pişirilmesi, annesine beğenmediği yemekler konusunda bağırma cesaretini göstermesi ya da diğer kardeşlerine göre evdeki “ayrıcılık” konumu, ekonomik anlamda varlıklı olmayan bir ailenin “para kazanan oğlu” olmasından kaynaklanmaktadır.

Aile İçi İlişkilerin Kurulması

Omm Kasım, geleneksel bir Ortadoğu ailesindeki “anne” motifi olarak resmedilmiştir. Örneğin, evde yemekleri gelininin yapması gerektiğini “otoriter” bir tavırla söylemesine rağmen, evinde ve özellikle mutfağında başka birinin söz sahibi olmasına asla izin vermeyecek olan mutfağın tek hakimi, evin annesidir o... Elinden geldiğince bu rolünün hakkını da veriyordu. Geleneksel “kaynana” rolünü oynamaya çalışarak gelini üzerindeki “otorite” sini pekiştirmeye uğraşırken, evde söz sahibi olduğunu da her fırsatta göstermeye çalışıyordu. Mutfağı ne kadar kirli olursa olsun kendisi temizler ve kimseden de yardım almaz, evdeki tüm işlerden sorumludur. Omm’un kendini özgür hissettiği belki de tek mekan “mutfağıdır”. Ondan iyi yemek yapması beklenir ve eğer yapamazsa

bir biçimde cezalandırılır: Kocası, oğulları ve hatta gelini tarafından yemeklerin güzel olmadığı sözlü olarak hatta “alay edercesine” söylenmektedir.

Bu noktada Suriyeli Omm’un mutfakla ilişkisi örneğinden yola çıkarak, kadın ve mutfak üzerine kısa bir değerlendirmeye, ataerkillik konusuna geçiş yapabiliriz. Türkiye’de de pek çok kadının evde kendini özgür hissettiği mekan mutfaktır. Çünkü mutfak kadına aittir. Zamanının büyük çoğunluğunu mutfakta geçiren kadın, burada bir anlamda kendini gerçekleştirir. Kadın için mutfak, sadece yemek yapılan bir yer değildir. Yemek yaparken düşünür, sorunlarını da zihninde çözmeye çalışır. Bu nedenle kadın, mutfakta yalnız olmayı tercih eder. Temizlik yaparken de durum farklı değildir. Evini temizlerken de kadın aslında kendini o mekandan sorumlu hisseder. Kendini hem evin sahibi hem de hizmetçisi olarak görür. Yemeği hazırlarken ve onu sunarken de bir anlamda “kendi ürettiği”ni başkalarının beğenisine sunar aslında. Pek çok kadının yemeği kendisi için değil başkaları için hazırladığı kadınlar arasında bilinen bir gerçektir.

Kadınlar için mutfak, evdeki en mahrem alanların başındadır ve mutfaklarını kimseyle paylaşmak istemezler. Mutfak, kadın için sadece erkeklerden kaçma alanı değil, başka kadınlarla ilişkilerini pekiştirdiği bir yer olmaktadır. Lindisfarne’in öyküsündeki başkarakter Omm, pek çok kadın gibi, komşusuyla beraber bir taraftan yemek yaptığı mutfağında, bir taraftan da sohbet ederek hayata dair pek çok şeyi paylaşmaktadır. Çünkü kadınlar yalnızca kendi istedikleri “samimi” arkadaşlarını ve “yakın” komşularını mutfaklarında ağırlarlar. Hiç tanımadıkları, evlerine ilk defa gelen misafirlerin mutfaklarını görmelerini pek istemezler. Çünkü mutfağın onlar için bir mahremiyeti vardır. İşte bu mahremiyet ve dokunulmazlık kadına ev içinde bir iktidar alanı oluştursa da, diğer taraftan kadın mutfağın ve dolayısıyla yemeğin sorumluluğunu da üzerine almış olmaktadır. Yani ufak da olsa ev içinde bir iktidar alanı yaratma, aynı zamanda iş sorumluluğu alma yoluyla var olan düzenin devamını sağlayan ve rolleri pekiştiren de yine bir yönüyle kadın olmaktadır. Ancak, başta medya olmak üzere bu düzenin sürekliliğini sağlayan pek çok farklı dinamik olduğu da gözden kaçmamalıdır.

Genel olarak, geleneksel toplumlarda kadının yemek pişirme konusunda son derece yetenekli olması beklenir. Öyküde de açıkça söylendiği gibi; bir kadın maddi imkanları yetersiz ise, “patates lapasıyla et yapacak” zekaya sahip olmalıdır. Bunu da kimsenin anlamayacağı şekilde köfte diye evdekilere ikram etmesi, kısaca parasını “idareli” harcamayı bilmesi şarttır. İşte bütün bu günlük rutin işler, Omm Kasım için zamanla çekilmez bir hale gelmeye başladığında evlerine sık sık ziyarete gelen yaşlı komşusu Zehra ile dostluğunu zamanla ilerleten Omm, kendini onun yanında daha rahat ve özgür hissetmektedir. Onunla dostluğu, “dışarı” çıkmasına ve kendine bir kaçış alanı yaratmasına imkan veriyordu. Kocası da, Zehra’ya bakmaya giden karısına “yaşlıya saygı” geleneğinden dolayı sesini çıkarmıyordu. Şans getireceğine inanarak aldığı kaplumbağayı bahçesinde besleyen Zehra, öyküde doğayı, bitkileri ve hayvanları seven “hayat dolu” bir kadın olarak betimlenmektedir. Onunla daha çok zaman geçirmenin, evden uzaklaşmanın yollarını arayan Omm, Zehra ile zaman içinde hayata dair pek çok şey paylaşmaktadır. Özetle, öykünün sonunda Zehra’nın anlattığı bir fikradan yola çıkarak son derece zekice bir plan yapan Omm, mutfak masrafından artırdığı paralarla

Zehra'ya bir televizyon aldı. Önceden akşamları evlerine televizyon izlemeye gelen Zehra'nın evine artık kendisi gitmeye başladı. Böylece Omm, televizyon kumandasının tek sahibi olan kocasının istediği programları izlemekten de kurtulmuş oldu. Sonunda kendisine, akşamları Zehra ile sohbet ettiği ve istediği programları izlediği bir yaşam alanı yaratmış oldu.

Ara Değerlendirme

Bu öykü, bugün yalnızca Suriye'de değil, ataerkilliğin kendini gösterdiği ülkelerde ve Türkiye'deki pek çok ailede yaşanan gündelik ilişkileri anlatmaktadır. Son derece yalın ve edebi bir dille etnografik metin haline gelmiş olan ve diğer öykülerindeki gibi, insanların gündelik yaşamlarına ışık tutan yazar, “satır aralarına” sıkıştırdığı insanlık hallerini gözler önüne sermektedir. Kadın-erkek ilişkileri kadar, aile bireylerinin her birinin diğeriyle ilişkisi, kadınlar arası ilişkiler ve erkekler arası ilişkiler, cinsiyet temelli ayrımlar öyküde ön plana çıkmaktadır.

Evdeki ilişkiler ve karşılıklı konuşmalar içinde dikkat çekici olanlara değinebildiğimiz bu öyküde tasvir edilen “ev hali” ve ilişkiler, kadının ve erkeğin aynı ev içinde keskin sınırlarla ayrılmış olan iki farklı hayatının olduğunu anlatmaktadır bize. Tasvir edilen hayatta, kadının günlük hayatının büyük bölümü temizlik ve yemek yapmakla geçmektedir. Eğer dışarı çıkabilirse, haftalık pazar alışverişleri kadının neredeyse kaçış alanı olmaktadır. Erkek ise, eve geldiğinde hazır sofraya oturup, beğenmediği yemek ya da dağınık ev yüzünden karısına bağırma hakkına sahiptir. Bunu kimse sorgula(ya)maz ve kadın da alışmıştır bu duruma. Erkek televizyon izlerken, kadın ona hizmet etmekte; erkek “dışarıda” çalışırken, kadın “içeride” çalışmaktadır. Bu durumda erkek eve maddi anlamda katkı sağlamak ve “el üstünde” tutulmaktadır.

Ev içinde yaşanan ancak sınırlarını toplumun çizdiği, kadını ve belli noktalarda erkeği de “hapseden” kurallar vardır. Kadınlar için hem bir özgürlük alanı hem de hapisaneyeye dönüşebilen ev, Omm Kasım için zamanla hapisaneyeye dönüşmüştür. Ancak, Omm “ev”den temelli ayrılamayacağını da bilincindedir. Onun farklı bir hayata açılan penceresi yani tutunacak dalı, komşusu Zehra olmuştur. Ev içinde kendisi için bir “hayat” olamayacağını anlayan Omm kendini rahat hissedebileceği bir hayat kurmanın yollarını aramıştır.

Kısaca Omm Kasım, kendi evinde yakalayamadığı özgürlük alanını başka bir evde kurmaya çalışmıştır. Beraber alışveriş yapabildiği, çiçekler hakkında sohbet edebildiği, reçel yaptığı ve pek çok konuda “dedikodu” yapabildiği Zehra'yla daha çok zaman geçirmenin yollarını aramıştır. Aslında o, hayatı daha “özgürce paylaşabildiği” bir arkadaştan fazlasını istemiyordu. Kocasını, oğulları ve geliniyle paylaşamadıklarını paylaşmak, ev işleri, temizlik ve yemekle mutfığa sıkışıp kalmış hayatından çıkmaktı tek isteği... Yani biraz “nefes almak” istiyordu. Diyebiliriz ki Omm, yaşadığı toplumun onun için zorunlu kıldığı “ev işleri” yükümlülüğünün yanında, bir noktada artık aile içindeki ilişkilerden de bunalmış bir anne kimliği sergiliyor.

Omm'un hayatından örnekle, pek çok kadın için ortaklık kurulabilecek bu deneyimler toplumsal cinsiyetin ve temelde ataerkil sistemin bir yansıması olarak nitelenebilir. Ev içi

emek süreci, kuşkusuz ataerki sistemden bağımsız düşünülemez. Öte yandan bu konuda kadın için bağlayıcılığı olan bazı toplumsal dayatmaların erkek için de var olduğunu vurgulamak gerekir. Son yıllarda önem kazanan “erkeklik” çalışmaları içinde öne çıkan Serpil Sancar’ın araştırmasında Türkiye, kırsal-tarımsal toplulukların cinsiyet rejimi olarak nitelenen “*geriatrik patriarki*”nin hızla çözüldüğü ve yerine erken modernitenin “*ekmek parası kazanan aile babası erkek*” egemenliğine dayalı bir cinsiyet rejiminin yerleştiği ülke olarak değerlendirilmektedir. Yazar, bu hızlı dönüşümün dinamiklerinin egemen erkeklik tarzlarını da aşındırdığını, değişime zorladığını vurgulamaktadır (2009:301). Tam da bu noktada ev emeği tartışmalarını ataerkillik çerçevesinden değerlendirmek ve daha sonra Türkiye’de modernleşme tartışmaları üzerinden kadın emeğini değerlendirmek uygun olacaktır.

Toplumsal Cinsiyet, Ataerki ve Ev Emeği İlişkisi

“Toplumsal cinsiyet” (*gender*) kavramı, 1968 yılında toplumsal cinsiyetin, biyolojik cinsiyetten (*sex*) nasıl farklı olabileceğini göstermek için Robert Stoller tarafından ortaya atılmıştır. Lynne Segal, kültürel anlamdaki toplumsal cinsiyet ile biyolojik anlamdaki cinsiyet kavramlarını birbiriyle karşılaştırarak biyolojinin kültürü etkilediğini söyler ve şöyle devam eder: “*Ancak, cinsiyetin yaşantılarımızı nasıl etkilediği tarihsel ve kültürel olarak belirlenen bir değişkendir*” (Segal, 1990:96). Kadınlar ve erkekler arasındaki toplumsal olarak kurulmuş, zaman içinde değişebilen, kültürler arasında ve her bir kültürde yaygın değişiklikler gösteren farklılıkları ifade eden toplumsal cinsiyet, insanların rol, sorumluluk, fırsatlarını çözümlenmeye yarayan sosyo-ekonomik, siyasal bir değişkendir ve hem erkekleri hem kadınları kapsar. Cins, rollerle cinsiyet ise, biyolojik olarak dişi ya da erkek olma haliyle ilintilidir (Vatter, 2000). Bu açıdan ev işleri yükümlülüğünün yalnızca kadının sorumluluğunda olması toplumsal cinsiyetin sonuçlarından biri olarak vurgulanabilir. Feminist literatürdeki yazılara baktığımızda, örneğin Heidi Hartmann (2006), kadının ev içi emeğine ilişkin farklı yaklaşımlar ortaya koyarken, çeşitli karşılaştırmalar yapmıştır. Hartmann’a göre, kadın kocasına bağlıdır. Yazar, kadınların tarihsel olarak durumunu anlamak için, özellikle “ataerki”nin toplumsal ve tarihsel bir yapı olarak tanımlanmasından yararlanmamız gerektiğine değinmektedir.

Ev, genel olarak kadının toplumsal konumunun yeniden üretilmesinde merkezi bir öneme sahiptir. Bu açıdan yukarıda değindiğimiz gibi kadın için mutfağın mahremiyeti ve evdeki iktidar alanlarının belirlenmesi toplumsal cinsiyetin birer yansımalarıdır. Çünkü, kadının ev içindeki konumu, eve gelen “yabancılar” tarafından da onaylanmalıdır. Örneğin, öyküye tekrar dönersek, kadın yemeklerini sadece kocasına değil, onun ailesine, akrabalarına ve hatta eve gelen herkese beğendirmek zorundadır –ki kadın olsun!... Yani kadının “evinin” temizliği, “yemeklerinin” güzelliği, “çocuklarının” bakımı “misafirler” tarafından denetlenir. Bu bir anlamda “kadınlığının” ispatıdır, belki de hayattaki en zor sınavıdır. Geleneksel toplumlarda kadın evde tek başına yapmalıdır her şeyi; eğer yardım alırsa evdeki “iktidarını” kaybeder. Aksu Bora (2005:59)’nın da vurguladığı gibi, ev ve ev işleri yükümlülüğünün kadının toplumsal konumuna etkisi üzerine düşünülürken tarihsel süreç göz ardı edilmemelidir. Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ve

yaygınlaşmasıyla birlikte ev ile iş yerinin ayrılması, evin ekonominin ‘dışında’ bir yer haline gelişinin son yüz elli-iki yüz yıllık bir tarihsel arka planı vardır. Tarihsel olarak inşa edilen “ev kadınlığı” kavramı üzerinde duran yazar, kadınların “ev odaklı” yaşayan ikinci cins haline geldiklerini vurgulayan Simone de Beauvoir’a (1993) gönderme yapmaktadır. Bu iddia, öykümüzün başkarakteri Omm Kasım örneğinde vücut bulan ve genel olarak kadının rutin bir hale gelmiş olan ev işleri yükümlülüğünü özetler niteliktedir. Simone de Beauvoir, feminist hareket içinde II. Dalga Feminizm dönemine damgasını vuran varoluşçu felsefesiyle, bireyin kendi kaderini kendisinin tayin etmesi gerektiğini savunmaktadır. De Beauvoir “İkinci Cins” (*The Second Sex*) adlı kitabında kadınların kendi bedenlerinin tuzağına düştüğüne ve kadınlık durumunun içselleştirilmesinde bir problem olduğuna inanmakta; “toplumun kadına hazırladığı yazgının evlilik olduğu”nu vurgulamaktadır (1993:11).

Ev işleri yükümlülüğünün, kadının toplumdaki ikincil konumunda önemli etkenlerden biri olduğu gerçektir. Ancak, Türkiye açısından bu durumun iki yönü olduğu gözden kaçmamalıdır. Kadın evde çalışırken kamusal alana çıkma ihtimali azalmakta ve bu durum, kadının toplumdaki ikincil konumunun oluşumuna yansımaktadır. Aynı durum kadının “anne” kimliğinin pekişmesine ve evdeki ilişkilerin kurulmasındaki “geleneksel” anne rolüne de etki etmektedir. Yani, kadınlar kamusal alana çıktıklarında aile içi ilişki ve “görevler”in tarihsel kurulumu nedeniyle “geleneksel” kadın ve annelik rollerindeki otoritenin sarsılmasıyla karşı karşıya kalabilmektedirler. Kadın bir taraftan kamusal alanda çalışan kadın imajını kurmaya çalışırken, diğer yandan bu rollerini gerçekleştirmek için de toplumsal baskı hissetmektedir. Bu nedenle ev içi emek tartışması aslında, kamusal alanda çalışan ve çalışmayan kadınlar ayrımı çerçevesinde tekrar değerlendirilmelidir. Çünkü temelde ikisi aynı şey gibi görünse de, ev işi yükümlülüğü çalışan kadın için bir zaman probleminde de yol açmakta ve çok daha ağır bir sorumluluk haline gelebilmektedir. □

Türkiye açısından değerlendirildiğinde, kadınların kamusal alana çıkmalarıyla birlikte daha sancılı bir döneme girmiş olan ev içi emek süreci; temeli Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar uzanan geçmişi içerisinde değerlendirilmelidir. Çünkü, ataerkil sistemin sonuçlarından biri olarak tartışılması gereken özellikle çalışan kadınlar açısından daha da problemlili alanlardan biri olan ev içi emek süreci, modernleşme projesinden bağımsız değerlendirilemez. Bu noktada vurgulamak gerekir ki, Türkiye’de de “bütün hakları verilmiş” ama ev içi emek konusunda tıpkı Suriyeli Omm örneğinde olduğu gibi kamusal alanda çalışsa da ev işleri yükümlülüğünü üzerinden atamamış kadınlar ordusu mevcuttur. Karşılığında ücret ödeyerek yardım alması da aslında tamamen ev işleri yükümlülüğünü üzerinden attığını göstermez. Bu durum tam tersine ev işleri sorumluluğunu üstlenmiş olduğunun bir göstergesidir. Aradaki fark, çalışan kadının ücretli ev hizmeti alması, çalışmayan kadının ev işini kendisi yapmasıdır. Nihayetinde “ev işi” kadının sorumluluğundadır.

Modernleşme Tartışmaları ve Ev İçi Emek

Türkiye’de “gelenegint taşıyıcısı” rolündeki ‘sorumluluk verilen ama yetki verilmeyen’

kadın, modernleşme projesinin bir parçası olarak sunulduğunda ve algılandığında kadın meselesi ile ilgili tartışmalar da farklı boyutlarda olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, kurulan yeni devletin “modernliğinin” bir göstergesi olarak kadınlar toplumsal yaşamın her alanında ön plana çıkarılmıştır. Bunun en iyi örneklerini o dönemleri anlatan edebi eserlerde görmemiz mümkündür. Pek çoğu daha sonraki yıllarda televizyon filmi olarak geniş kitlelere ulaşan bu romanlardaki hayatlar, artık eğitim şansına kavuşmuş genç kızları, modern devletin getirdiği “yeniliklere” ayak uydurmaya çalışan kadın imgelerini yansıtmaktadır (bkz. Yaraman, 2001:61). Bu dönemde geçit törenlerinde bayrak taşıyan şortlu, okul önlüklü, asker üniformalı genç kızlar ya da balolarda dans eden tuvaletli kadınlardan söz eden Deniz Kandiyoti (1997:216), Graham-Brown'dan yaptığı alıntıyla, 1920'lerin ve 1930'ların görsel imgelerinin bir kendine güven duygusu yarattığını ve bunun kırsal kesimde yaşayan kadınların büyük çoğunluğu için “Cumhuriyetçi reformların uzak ve hayata geçmeyen bir düşünce olduğu gerçeğini” gizlediğine vurgu yapar. Bu dönemlerde Cumhuriyet'in kadınların özgürleşmesini resmi devlet ideolojisi olarak gören yaklaşımı, Afet İnan'ın *Türk Tarih Tezi* ile de desteklenmiştir. Bugün pek çok araştırmacının önemle üzerinde durduğu gibi, gelenekselden moderne geçiş sürecinde yaşanan sıkıntıların kadının toplumsal konumunu ve kimliğinin oluşumunu etkilediği açıkça gözlenmektedir.

Nilüfer Göle (1998:172) ve Kandiyoti'ye (1997:176) göre, 1950'li yıllardan sonra Türkiye, daha önce hiç olmadığı kadar aile içi toplumsal cinsiyet ilişkilerini düzenleyen ve hepsi “modernleşme” kuramından ödünç alınan modellerden oluşan farklı rejimlerin yanyana olduğu bir ülke olmuştur. Bu dönemlerde Türkiye'nin geleneksellikten-modernliğe uzanan bir yola girdiği ve bu sürecin temelinde “aile” ve “aile içi ilişkiler” olduğu öne sürülmüştür. Bu yıllarda yapılan sosyolojik ve demografik araştırmalara baktığımızda; geniş aile, “kırsal ve geleneksel”; çekirdek aile ise, “modern ve kentsel” olarak tanımlanmıştır. Bu dönemde çekirdek aile özendirilirken nüfus politikaları uygulanmış; ideal aile tipinde, özgür eş seçimi, çekirdek aile ve aile içi ilişkilerdeki eşitlikçi rol paylaşımı ön plana çıkarılmıştır (örneğin bkz: Boran, 1992: 260-261). Özendirilen çekirdek aile tipi, yaşlı akrabalarından ayrı “özerk” bir aile biçimini temsil etmektedir. Modernleşme kuramlarında ele alınan “Türk ailesi”, farklı otorite ve sevgi bağlarının yanısıra, dinsel özelliklerle de yerini pekiştirmiş “gelenek”lerine bağlı yapısı ile oldukça tartışmalı bir yerdedir. Modernizmin bir gereği olarak görülen çekirdek aile idealleştirilirken, değişen kadınlık ve erkeklik rolleri ile geleneksel aile yapısının “kendine özgüllüğü” hesaba katılmamış; modernleşmenin bir unsuru olan “çalışan kadın”ın (kamusal alanda ve ücretli) özellikle “annelik” rolündeki değişim göz önünde bulundurulmamıştır (bkz.: Kandiyoti, 1997:177).

Suriyeli Omm Kasım'ın öyküsü pek çok kadının yaşadığı gündelik hayattan kesitler sunuyor bize. Aynı zamanda bu öykü, kadının ev içi emeği ve aile içindeki konumu üzerine düşünmek için de iyi bir fırsattır. Omm'un öyküsü kadınların ev içinde yaşadığı ortak deneyimler açısından da bir örnek teşkil eder. Omm'un gündelik hayatı, kamusal alanda çalışmayan ancak annelik ve ev işleri yükümlülüğünün sorumluluğu altında “monoton” bir hayatı olan pek çok kadının hayat çerçevesini çiziyor. Türkiye açısından

modernleşmenin kadınlar üzerindeki önemli etkilerinden biri, kadının çalışma hayatına atılması ve devamında bir dizi yeni role kavuşmasıdır. Ancak burada temel problem, pek çok toplumsal rolü olan kadının, rollerinin arasına sıkışıp kalmamak için gösterdiği yoğun çaba, emektir. Günümüzde bunun en belirgin örneği, ev işleri yükümlülüğünün yanı sıra kamusal alanda çalışan kadınların çocuk doğurmalarıyla beraber kişisel ve toplumsal olarak yaşadıkları sıkıntılardır. Ev içi emek tartışmaları içinde modernleşme süreciyle beraber elde edilen ve dayatılan bütün bu rollerin arka planını göz ardı etmemek ve kadınların yaşadıkları sıkıntıların pek çok toplumsal/kültürel boyutu olduğunu vurgulamak gerekir.

Öykünün Sonu: Her Son Yeni Bir Başlangıç

Bir kadının gündelik yaşam öyküsünden hareketle, ataerkinin nasıl doğallaştığını ve toplumsal cinsiyete dair kurulan kalıpların nasıl örüldüğünü anlamaya çalışarak ev içi emek tartışmalarını bunun üzerinden kurmak, en fazla bir başlangıç noktası olabilir. Osmanlı toplumsal yapısı içinde pek “gözönünde” olması istenmeyen kadınlar, Cumhuriyet dönemiyle birlikte kamusal alanda çalışmaya başlayan kadın kimliğine kavuştular. Türkiye’de özellikle yetmişli yıllarda hızla gelişen kadın hareketinin de etkisiyle “feministler” tarafından sıkça vurgulanan; annelik ve ev işleri yükümlülüğünün kadının toplumdaki ikincil konumunda önemli etkenlerden biri olduğu savı, ilerleyen yıllarda modernleşme projesinin başka bir boyutunu oluşturmuştur: Kadın evde çalışırken ve çocuklarına bakarken kamusal alana çıkma ihtimali azalacağından ya hiç evlenmemelidir ya da ikisini birarada yürütebilmelidir. Çünkü evliliğin “yüklediği” geleneksel rol ve sorumlulukları yeterince başaramayacağı düşünülmektedir. Kadınlar ise bu konuda çok yol katetmiş olsalar da, hep gözardı edilen ama kadınlar cephesinden bakıldığında oldukça problemlili olan bu alanda, modernizmin –dayatma- rolleri kadınlar üzerinde görünmez bir baskı kurmuştur.

Modernleşmenin gerektirdiği gibi çalışma hayatına atılan kadınlar, hayatlarını kırsaldan kente taşırken, annelik ve eş olma rollerindeki değişimle “evde” sahip oldukları “geleneksel otorite”lerini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Kadınlar bir taraftan bu yeni “modern kadın” imajına adapte olmaya çalışırken, diğer yandan “anneannelerinden” gördükleri geleneksel kadın modeline ters düşmenin zorluklarını yaşadılar. Bu noktada “ev içi emek” tartışmalarında, *çalışan kadınlar açısından “ücretli ev emeği” şeklinde yardım* alarak işlerini kolaylaştırma çözümü; diğer taraftan yine başka kadınlar açısından kadın istihdamı ve özgürlüğü ile sınıf kavramı *çerçevesinde düşünülmektedir*. Yani bir kadının ev emeği harcamaması demek, başka bir kadının -*ücretli de olsa-* emek harcaması anlamına gelmektedir. Şu an içinde yaşadığımız ataerkilliğin sınırları içinde, bu çerçeveden bağımsız olarak düşünmek zor gibi görünüyor. Bütün bunlar kadının toplumsal kimliğinin oluşumu ve bunun ev emeği sürecine yansımaları bağlamında tartışılması gereken temel sorunları oluşturmaktadır.

Ev içi emek kavramı, en azından şimdilik ve her açıdan kadınlara ait bir kavramsallaştırma olarak algılanmaktadır. Ancak sorunun çözümü konunun daha bütüncül ve toplumsal bir perspektiften algılanmasıyla mümkün olacaktır. Ev işlerinin

kadının “doğal” işi olarak algılanması nihayetinde tarihsel uzantısı olan bir konudur. Bu konuda bir son söz olmayacak, ama en azından şunu söylemek mümkün; kadının artık “doğallaştırılmış” bu konumu zihinlerde aşılmadıkça, yaşanan toplumsal sorunların çözümü için yol alınamayacaktır. Evin içinde yaşanan ve toplum tarafından belirlenen iktidar alanlarının nasıl kurulduğunu anlamının kaçınılmaz bir yolu da aile içi ilişkilere bakmaktır. Kültürün körleştirdiği bilinci açmak için kadınların uzun ve meşakkatli bir yolu var gibi görünüyor. Kaplumbağa hızıyla da olsa atılacak her adım, bir gün kadınların “kabuk”larından çıkmalarına elbette yardımcı olacaktır. Ancak kabuklarından çıkan kadınların “dışarıya” uyum sağlama süreçlerindeki sıkıntıların da göz ardı edilmemesi, bu bağlamda kültürel dokunun ve ataerkinin yeniden, “kadınların bakış açısıyla” ve sürece erkeklerin de dahil edilerek okunması gerekmektedir.

Kaynakça

- Acar, Savran Gülnur, Nesrin Tura Demiryontan. (Der.) 2008. *Kadının Görünmeyen Emeği*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Arat, Yeşim. 1998. “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”. *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (Ed.: S. Bozdoğan-R. Kasaba) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. s. 82-98.
- Bora, Aksu. 2005. *Kadınların Sınıfı-Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boran, Behice. 1992. *Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- De Beauvoir, Simone. 1993 (7. baskı) *Kadın: “İkinci Cins”/Evlilik Çağı*. (Çev. B. Onaran). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Göle, Nilüfer. 1998. *Modern Mahrem*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hartman, Heidi. 2006. *Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği*. Çev. Gülşat Aygen. İstanbul: Agora Kitaplığı Feminist Kitaplık Dizisi.
- Kandiyoti, Deniz. 1997. *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar/Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. (çev. A. Bora vd.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Lindisfarne, Nancy. 2002. *Şam’da Raks*. Çev. H. Aslı Köksal. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Sancar, Serpil. 2009. *Erkeklik: İmkansız İktidar, Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. **İstanbul: Metis Yayınları.**
- Segal, Lynee. 1990 (1968). *Ağır Çekim. Değişen Erkeklikler Değişen Erkekler*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sirman, Nühket. 1989. “Feminism in Turkey: A Short History”. *New Perspectives in Turkey*. 3:1, Sonbahar.
- Stoller, Robert 1968. *Sex and Gender*. Londra: Hogarth Press.
- Tekeli, Şirin (ed.). 1995. *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vatter, Daniella (ed.). 2000. *Cins Bakışı Sözlüğü* (Çev. E. Kürkçü). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Yaraman, Ayşegül. 2001. *Resmi Tarihten Kadın Tarihine Elinin Hamuruyla Özgürlük*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Özet

“Kurbağa’nın Özgürlüğü”: Kadınlar ve Ev İçi Emek

Bu yazıda, antropolog Nancy Lindisfarne’in “Şam’da Raks” kitabının ilk öyküsü olan “Kaplumbağa”dan yola çıkarak, Türkiye’de kadının ev içi emek süreci değerlendirilmiştir. Suriye’de yaşayan bir kadının öyküsünden esinle, tarihsel bir perspektiften günümüzde Türkiye’deki durum tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kadın, Ev İçi Emek, Kadın Emeği.*

Abstract

Freedom of Frog: Women and Domestic Labour

This study evaluates the present situation of the process of woman’s domestic labor in Turkey, which has become an important issue in recent years. This article was inspired by the work of Nancy Lindisfarne, Şam’da *Raks*, the story of “*Kaplumbağa*” (Turtle). The process of woman’s domestic labor in Turkey has been discussed in this article through this significant story of Lindisfarne, which was based on her ethnographic study in Damascus.

Keywords: *Woman, Domestic Labor, Women’s Labor.*